

УДК 364–78:005.56

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Перхайло Н. А.

Запропонована стаття розкриває актуальність проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи як передумови активізації й модернізації соціальної сфери, упровадження нових стандартів фахової діяльності тощо. У цьому контексті постає необхідність оновлення парадигми професійної підготовки фахівців, покликаної максимально наблизити її до соціальної практики, реалізувати запити суспільства, втілити кращий світовий досвід соціальної роботи, а також використати сучасні освітні технології, інноваційні, практико-орієнтовані форми і методи навчання.

У статті висвітлено основні завдання системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, що передбачає опанування студентами понять про партнерство, форми й методи його реалізації у різних сферах суспільного життя і т. д., складники нової моделі фахівця, представлені професійно-комунікативною компетентністю (мотиваційно-ціннісним, професійно-особистісним, гностично-технологічним і функціонально-рольовим її компонентами), готовністю до професійної діяльності, комплексом професійно важливих якостей. Водночас автором запропоновано низку перспективних шляхів інноваційної перебудови освітнього процесу (зокрема, методи й форми інтерактивного навчання, ситуативне моделювання, дискусія, полеміка, ігрові, проектні технології тощо).

У публікації визначено умови оптимізації процесу підготовки до партнерської взаємодії, серед яких: системний підхід до формування професійно-комунікативної компетентності як запоруки конструктивного діалогу, послідовне оволодіння студентами різними стратегіями професійного спілкування; поетапний комунікативний розвиток майбутніх фахівців за схемою: "формування внутрішньої мотивації – виконавські дії – оцінка досягнень (рефлексія) – коригувальні дії"; використання в освітньому процесі активних методів навчання; фахова спрямованість процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи педагогів; використання внутрішньопредметних та міждисциплінарних зв'язків тощо.

Ключові слова: партнерська взаємодія, фахівець із соціальної роботи, професійна підготовка, умови оптимізації освітнього процесу, інтеграція соціальних інституцій і т. д.

Предложенная статья раскрывает актуальность проблемы профессиональной подготовки специалистов по социальной работе как предпосылки модернизации социальной сферы. Публикация освещает новые задачи подготовки студентов к партнерскому взаимодействию субъектов социальной работы: изучение понятия "партнерство", форм и методов его реализации, составляющих современной профессиональной модели специалиста по социальной работе, формирование профессионально-коммуникативной компетентности, готовности и комплекса профессионально важных качеств.

Автор предлагает ряд условий оптимизации учебного процесса, а именно: системный подход; последовательное овладение стратегиями профессионального общения; коммуникативное развитие студентов; использование в образовательном процессе активных методов обучения; ситуационного моделирования, игровых и проектных технологий, внутрипредметных и междисциплинарных связей и т. д.

Ключевые слова: партнерское взаимодействие, специалист по социальной работе, профессиональная подготовка, условия оптимизации учебного процесса, интеграция социальных институций и т. п.

The proposed article dwells upon the topicality of the issue of social workers' professional training as a precondition for initiation and modernization of the social sphere, introducing new standards of professional activity etc. In this context, there is a need to update the paradigm of professional training designed to bring it as close as possible to social practice; to fulfill society's demands, to implement best international experience in social work and to use modern educational technologies, innovative, practice oriented forms and methods of teaching.

The article highlights the main tasks of the training system for future social workers, which presupposes that students master the concept of partnership, its forms and methods of implementation in various social life spheres etc., the components of a new model of a professional represented through the professional communicative competence (motivational and evaluative, personal and professional, gnostic and technological, and functional and role components of it), readiness for professional activity, and the complex of professionally important qualities. Concurrently, the author proposes a number of perspective ways to restructure educational process (in particular, methods and forms of interactive learning, situational modeling, discussion, polemics, game and design technology etc.).

The publication reveals the conditions for optimizing the process of preparation to partner interaction among which there is a systematic approach to the formation of professional and communicative competence as a pledge of constructive dialogue, consistent mastering of different professional communication strategies; consecutive communicative development according to the scheme: "internal motivation formation – executive actions – assessment of achievements (reflection) – corrective actions", the usage of active learning methods in the educational process; the professional orientation of the process of future social workers' communicative competence formation; the use of intrinsic and interdisciplinary connections etc.

Key words: partner interaction, social worker, professional training, conditions for educational process optimization, social institutions integration.

Постановка проблеми. Істотні зміни в суспільному житті України, викликані соціально-економічними та культурними перетвореннями, інтеграцією до європейського співтовариства, утвердження світових стандартів у різних сферах життя зумовлюють необхідність оновлення парадигми організації професійної діяльності фахівців із соціальної роботи. Актуалізується роль соціального працівника як рушія інноваційних змін у соціальній сфері, агента надання широко спектру послуг, вирішення різноманітних проблем і завдань.

На зміну традиційно ієрархічним, авторитарним та нормативним моделям соціальної роботи приходить нова система професійної діяльності фахівців, що ґрунтується на соціальному діалозі, партнерстві суб'єктів. У зв'язку з цим постає проблема підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до партнерської взаємодії в умовах інтеграції соціальних інститутів.

Важливість дослідження проблеми підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до забезпечення ефективного партнерства соціальних служб зумовлена низкою суперечностей між: новими вимогами суспільства до сучасного фахівця, що має відрізнятися високим рівнем особистісної відповідальності, готовністю ефективно працювати в умовах соціальної інфраструктури, потребами соціальної сфери в професійно орієнтованих, підготовлених до практичної діяльності працівників, готових до активної взаємодії з різними соціальними інститутами та недостатнім розробленням теоретико-технологічних аспектів їхньої підготовки. Саме питання підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до діяльності в межах діалогічної соціальної інфраструктури є однією з найменш розроблених проблем вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне й практичне вивчення питань професійної підготовки фахівців із соціальної роботи здійснюється в тісному зв'язку із сучасними досягненнями теорії й методики професійної освіти. Загально-методологічні засади фахової підготовки кадрів висвітлено в працях В. Байденка, Г. Бордовського, В. Бочарової, М. Галагузової, В. Загвязинського, О. Мудрика, Н. Платанової та ін. Основам теорії діяльності соціальних структур у суспільстві, взаємодії людини й соціуму присвячені дослідження В. Афанасьєва, О. Бодальова,

В. Кондратенко, В. Фролова і т. д. Специфіку професійної діяльності фахівців із соціальної роботи розкривають Л. Беляєва, Б. Вульфома, І. Зимня та ін.; зміст, форми і методи підготовки фахівців у закладах вищої освіти пропонують Л. Вітебський, В. Масленнікова, Т. Пігалова, Л. Родіна, М. Черкасова та ін.

Загалом результати аналізу досліджень доводять, що модель підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи будується з урахуванням їхньої подальшої професійної діяльності, вимог суспільства до особистості. Проте сьогодні відсутні спеціальні розвідки, які б розкривали специфіку підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до налагодження продуктивної взаємодії та соціального партнерства.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до партнерської взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Українські та зарубіжні дослідники (В. Болотов, О. Деркач, Т. Єгорова, Т. Жаворонкова, В. Журавльова, В. Зазикіна, В. Ковальчук, Н. Копилова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Михайличенко, О. Овчарук, Ю. Поваренков, Дж. Рамен, В. Сериков, В. Тимченко, І. Томчук, А. Хуторський, Е. Шорт та ін.) пропонують цілу низку праць, присвячених питанню професійної підготовки фахівців із соціальної роботи, що виробили єдине смислове поле концепції "професійна компетентність", визначили їхні основні фахові компетентності (соціально-правова, спеціальна, персональна, аутокомпетентність, екстремальна і т. д. [5]), професійно важливі знання, уміння і якості (ерудованість у сфері політики, економіки, соціального розвитку, культури; знання теоретичних підстав професії; уміння виконувати професійно зумовлені дії; уміння ухвалювати рішення й відповідати за їх наслідки; здатність викликати інтерес суспільства до результатів своєї професійної діяльності, толерантність [7]; комунікабельність, вміння навіювати та переконувати, перцептивність, оптимізм, доброта, терпимість, справедливість, тактовність, емпатійність, відповідальність, відвертість тощо).

Професійні ролі фахівців із соціальної роботи (практичні, посередницькі, адміністративні, дослідницькі і сервісні) тісно пов'язані з активною комунікативною діяльністю, партнерською взаємодією працівників різних соціальних інституцій.

Висока ефективність професійної діяльності фахівців із соціальної роботи значною мірою пов'язана з наявністю дієвої команди з представників різних соціальних служб, здатних продуктивно спільно вирішувати соціальні проблеми. Найчастіше йдеться про міжвідомчу взаємодію таких суб'єктів, як: служба у справах дітей та сім'ї, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, сектор ювенальної превенції, управління праці і соціального захисту населення, центр зайнятості, відділ пробації, пенітенціарні заклади, громадські організації тощо. Співпраця названих соціальних інститутів дає змогу оперативно вирішувати актуальні проблеми певного регіону та держави загалом, забезпечити підвищення якості соціальних послуг, реалізуючи системний підхід та об'єднуючи зусилля всіх соціальних партнерів.

Партнерство суб'єктів соціальної роботи – це особливий тип спільної діяльності між суб'єктами соціальної роботи, який планується й організовується заздалегідь, забезпечує єдність та гармонізацію соціальних структур, вироблення стратегії єдиних дій окремих особистостей, соціальних груп і спільнот, побудованих на діалогічних відносинах суб'єктів. Основними критеріями партнерства суб'єктів соціальної роботи можна вважати: системний, взаємовигідний характер партнерства, добровільність, інтеграцію партнерства в діяльність кожного суб'єкта й відповідальність, різноманітність, інформаційну прозорість і відкритість партнерства [3].

Науковці (С. Гречанюк, С. Копилова та ін.) визначають низку найбільш продуктивних форм партнерської взаємодії суб'єктів соціальної роботи, серед яких: укладання угод про співпрацю та погодження планів спільних дій; розробка і затвердження згаданих планів координаційної діяльності; проведення спільних нарад керівників; обмін інформацією; спільне соціальне інспектування; створення багатопрофільних (міждисциплінарних) груп для комплексної роботи; проведення спільних цільових заходів, консультацій; організація проведення навчальних семінарів, науково-практичних конференцій, круглих столів; надання взаємної допомоги; підго-

товка спільних висновків, наказів, вказівок, інформаційних листів, методичних рекомендацій; вивчення та розповсюдження позитивного досвіду тощо [2].

Формування компетентнісної моделі фахівців із соціальної роботи (мотиваційно-ціннісного, професійно-особистісного, гностично-технологічного і функціонально-рольового її компонентів) має передбачати сучасний зміст професійної освіти, зокрема підготовку до роботи в команді, реалізувати сучасні освітні технології на засадах професійно-практичної зорієнтованості, інтеграції, гуманізації та ін. Серед найбільш перспективних вважаємо форми й методи інтерактивного навчання (ситуативне моделювання, дискусія, полеміка, ігрові, проектні технології тощо). Виокремимо у цьому зв'язку рольові та ділові ігри, які не лише задовольняють пізнавальні і професійні інтереси студентів, але й формують стійку позитивну мотивацію до фахового спілкування й організацію партнерської взаємодії суб'єктів соціальної роботи: імітують відповідні проблемно-професійні ситуації, готують до конкретних узгоджених, відповідальних дій, планування та здійснення спільної діяльності, сприяють набуттю соціального досвіду, навичок конструктивного діалогу тощо. Для цього доцільно використовувати: імітаційні вправи; аналіз, розбір конкретних фахових ситуацій; "розігрування ролей"; власне ділову гру та ін. Виробити здатність спільно вирішувати фахові проблеми допомагає застосування кейс-методу та проектних технологій (презентації, наукові, мультимедійні проекти тощо) і т. д.

Важливим фактором оновлення професійної підготовки фахівців із соціальної роботи є використання інтернет-засобів, наприклад: використання сервісів Web 2.0 для структурування знань студентів (карти знань, які представляють план заняття, теми, основні ідеї, поняття, що вивчаються, підсумовують інформацію, конкретизують знання та вміння), хмарних технологій, створення електронних професійних портфоліо, персональних та організаційних сайтів тощо.

У фаховій підготовці вагоме місце посідає практична робота, яка дає студентам змогу безпосередньо вивчити реальну практику соціальної роботи, всебічно дослідити сутність міжвідомчої взаємодії, форм і методів налагодження соціального партнерства, спробувати свої сили у встановленні міжособистісного контакту з фахівцями різних відомств та ін.

Водночас принциповою характеристикою професійного навчання майбутніх фахівців із соціальної роботи має стати його зорієнтованість на самоосвіту, подальше самовдосконалення й розвиток студентів, вироблення в них адекватної самооцінки, самокритичності й дисциплінованості [6].

Тобто система формування професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи передбачає: формування у студентів позитивної мотивації до партнерської взаємодії, що націлює на засвоєння спеціальних знань; забезпечення сукупності знань, умінь та навичок, необхідних для підвищення результатів скоординованої діяльності; вироблення готовності та здатності до спільного вирішення професійних проблем, навичок самоконтролю і самооцінки у співпраці з іншими учасниками взаємодії, розвиток творчої ініціативи студентів.

Загалом оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи сприяє сукупність педагогічних умов: 1) системний підхід до формування професійної компетентності студентів, готовності до партнерської взаємодії; 2) послідовне оволодіння ними різними стратегіями спільної професійної діяльності; 3) поетапний розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи за схемою: "формування внутрішньої мотивації – виконавські дії – оцінка досягнень (рефлексія) – коригувальні дії"; 4) оптимальний добір методів, прийомів і засобів навчання, використання в освітньому процесі активних методів навчання; 5) фахова спрямованість процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців; 6) застосування інтерактивних технологій як основи педагогічної діяльності; 7) використання внутрішньопредметних та міждисциплінарних зв'язків.

Названі педагогічні умови забезпечують взаємопов'язаний розвиток інтелектуальної, мотиваційної, емоційно-вольової сфер студентів як майбутніх фахівців, стимулювання їх до саморегуляції та саморозвитку [6].

Висновки. Отже, підвищення ефективності професійної діяльності фахівців обов'язково передбачає вироблення в них здатності до взаємодії з різними суб'єк-

тами соціальної роботи, умінь працювати в команді, діяти в інтересах клієнта та всіх соціальних партнерів. Сказане скеровує на опанування нових знань про соціальне партнерство, інноваційних форм і методів міжвідомчої взаємодії, застосування технологій інтегрованої, скоординованої соціальної діяльності.

Перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не претендує на вичерпне висвітлення зазначеної проблеми. Перспективним напрямом наукового пошуку є подальше вивчення теоретичних та практичних аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи у світлі ефективної міжвідомчої співпраці суб'єктів соціальної роботи, використання провідного світового досвіду соціального партнерства.

Література

1. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: монографія / за ред. С. Я. Харченко. Дрогобич: Коло, 2007. 374 с.
2. Копилова С. В. Міжвідомча і міжсекторальна співпраця у розв'язанні проблем соціально дезадаптованих категорій населення. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка*. 2011. С. 457–465.
3. Кузнецова О. Б. Стратегия развития региона и совершенствование института социального партнерства. *Управление общественными и экономическими системами*. 2006. № 1. С. 87–110.
4. Молчанова А. О. Соціальне партнерство в діяльності ПТНЗ: Конспект лекції з курсу підвищення кваліфікації для керівників професійно-технічних навчальних закладів за очно-дистанційною формою навчання. *ЦІППО АПН України*. Київ: ТОК, 2007. 44 с.
5. Мухаметзянова Ф. Ш. Теория и практика дистанционной подготовки специалиста социальной сферы в регионе. Казань: Наука, 2002. 321 с.
6. Перхайло Н. А. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до ефективної співпраці суб'єктів соціальної роботи. *Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД"*. Переяслав-Хмельницький, 2013. 354 с. С. 183–185.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва: Академия, 2002. 368 с.